

АНТРОПОГЕННА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

ЛАНДШАФТНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТЕРИТОРІАЛЬНО-АКВАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Гудзевич А.В., д.г.н., проф.

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського

За нинішніх умов широкого розмаїття напрямів природокористування спостерігається тісне переплетіння міждисциплінарних наукових напрямів, які прагнуть забезпечити адекватність вирішення проблем, які лежать в площині «Людина – навколишнє середовище». Глобальні проблеми, що постали перед людством на зламі сторіч викликали різке посилення процесів гуманізації і соціологізації географії, що робить її рівноправним учасником соціального прогресу та наближає мету географії у становленні її як «триєдиної науки (природнича+суспільна+технічна)» [1, с. 13] з «спрямованістю на дослідження територіальної організації суспільства і середовища його життєдіяльності» [2, с. 48].

За часів СРСР найважливішим комплексним міжгалузевим документом, призначеним для виконання інтеграційної ролі в пакеті документів з управління збалансованим (стійким) розвитком регіонів були так звані «Територіальні комплексні схеми охорони природи». Це була форма регіонального екологічного аналізу, яка уможливила розробку та втілення у практику низки методів прикладних досліджень ландшафтів .

У суверенній Україні на визначення напрямів територіального розвитку регіонів широко використовується районне планування [3]. Основні його завдання так чи інакше зводяться до раціонального природокористування, зокрема: здійснення функціонального зонінгу, забудови та благоустрою території, збереження культурного та природного надбання. Попри певні здобутки, проблема впровадження схем такого територіального планування в практику досі викликає широке обговорення як в органах влади, так і в

громадських і наукових колах.

Справедливості ради, у розвинених зарубіжних країнах з другої половини ХХ ст. набуло широкого застосування в практиці територіального планування ландшафтне планування. Нині воно знаходиться в центрі уваги навчальних, науково-дослідних і конструкторських установ і є досить ефективним інструментом у вирішенні завдань оптимізаційних рішень природокористувачів [4]. Як правило, ландшафтне планування охоплює усі типи антропогенних та натуральних ландшафтів, воно інтегровано в загальне територіальне планування і спрямовано в першу чергу на вирішення питань облаштування території з метою підтримки її екологічної стабільності та стійкості в унісон цілям збалансованого розвитку ООН.

Після прийняття у 2000 році Європейської конвенції про ландшафти (вступила в дію 1 березня 2004 року) у багатьох країнах розпочалося усвідомлення важливості територіального планування, передусім на регіональному й локальному рівнях, з позицій ландшафтного підходу. У конвенції юридично закріплюється термін «ландшафт», вказується на особливу цінність ландшафтів для забезпечення умов переходу до сталого розвитку, а якість і різноманітність ландшафтів розглядаються як цінний загальноєвропейський ресурс, який визначає якість життя населення, є основою культурної спадщини і соціального добробуту.

В Україні ландшафтне планування є відносно новим напрямом прикладних ландшафтознавчих досліджень. Прикладами, які націлені на розв'язання завдань національного територіального планування можна вважати:

- містобудівний проект, виконаний для південних районів території України, зокрема, схема планування території узбережжя Азовського та Чорного морів;

- пілотний проект з ландшафтного планування території Черкаської області (результат співпраці Інституту географії імені В. Б. Сочави СО РАН та із Технічним університетом м. Берлін та Інститутом географії НАН України).

Результатом трирічної роботи колективу Інституту географії НАН

України в рамках пілотного проекту «Ландшафтне планування в Україні» (на прикладі Черкаської області) є україномовний посібник з цієї проблематики [3]. У ньому знайшло обґрунтування методологічної бази для проведення ландшафтного планування, зокрема розроблена на прикладі Черкаської області ландшафтна програма, яка є першою в Україні подібною роботою.

У 2018 році в Україні було захищено дві дисертації на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів: Удовиченко В. В. «Конструктивно-географічні засади регіонального ландшафтного планування: теорія, методологія, практика (на прикладі Лівобережної полісько-лісостепової частини території України)» [6] та Максименко Н. В. «Ландшафтно-екологічне планування в інвайронментальному менеджменті територій локального рівня організації довкілля» [5].

Об'єктом дослідження дисертації В.В. Удовиченко є ландшафти поліської і лісостепової частини території Лівобережної України (у межах Полтавської, Сумської, Харківської та Чернігівської адміністративних областей). Серед авторських підходів, що заслуговують особливої уваги слід віднести: обґрунтування концептуальних положень і методологічних засад окремого наукового напрямку – регіонального ландшафтного планування (рЛП); розробку та обґрунтування оригінальної системи таксономічних ландшафтно-планувальних одиниць та критеріїв їх виділення відповідно до виокремлених ієрархічно-просторових рівнів. Обґрунтовані висновки стосовно ландшафтного планування як особливої форма/різновид територіального планування, яка вирізняється своєю інтегративною сутністю є результатом детального вивчення, оцінки, графічного та картографічного моделювання: а) ландшафтно-типологічної і генетико-морфологічної, позиційно-динамічної, басейнової та ландшафтно-геохімічної структури регіону дослідження і дослідних полігонів у його складі; б) регіональної мережі природоохоронних об'єктів та біоцентрично-мережевої конфігурації ландшафтів, а також елементів транспортно-селитебного ландшафтно-планувального каркасу як важливих

чинників, що зумовлюють формування актуальних ландшафтів та визначають специфіку запровадження регіонального ландшафтного планування.

Привертає увагу, створена автором наукової роботи, алгоритмізована концептуально структурно-логічна модель реалізації дослідження регіонального ЛП – основа імплементації концепції рЛП, а також її концептуально-понятійний апарат. Зокрема, В.В. Удовиченко розглянуто концепт ландшафту як головного об'єкту планувальної діяльності, запропоновано оригінальний концепт «актуального ландшафту», визначено його сутнісні ознаки та подано класифікацію. Крім того, удосконалено понятійно-термінологічний апарат ландшафтно-планувального напрямку конструктивної географії за рахунок змістового розширення автором визначення ключового поняття «ландшафтне планування» та шляхом розмежування таких понять як «ландшафтне планування», «регіональне планування», «геопланування» та «планування». Цілком слушною є думка автора про те, що вказані терміни, які нині широко використовуються науковцями та практиками, не рівнозначні, хоча область взаємного перекриття дійсності, яку вони відображають, доволі велика, проте кожен з них являє собою ключове поняття відповідного наукового напрямку, що має власні концептуальні основи, теоретико-методологічний апарат, об'єктно-предметне поле, правові засади реалізації.

Продуктивними є розробки Удовиченко В.В. науково-методичних засад регіонального ландшафтного планування, зокрема створення алгоритмізованої супідрядно-координаційна моделі ідентифікації операційних одиниць ландшафтного плану та обґрунтованих напрямів дій, пріоритетних заходів і рішень щодо еколого-орієнтованого «управління» ландшафтами. Орієнтуючись на розроблені положення концепції регіонального ландшафтного планування, теоретичного та методичного його апарату, аналізу рис ландшафтно-поліструктурності та ландшафтно-планувальних елементів регіону дослідження, автором дисертації вноситься логічна пропозиція імплементації регіонального ландшафтного планування шляхом запровадження,

обґрунтування та розробки головних ландшафтно-планувальних документів – ландшафтно-екологічної програми розвитку регіону та ландшафтного плану. Визначена сутність інструментів оптимізаційних ландшафтно-планувальних заходів спрямована на забезпечення збалансованого розвитку систем природокористування регіону дослідження.

У дисертації Максименко Н. В. «Ландшафтно-екологічне планування в інвайронментальному менеджменті територій локального рівня організації довкілля» обґрунтовано виділення окремого конструктивно-географічного напрямку – ландшафтно-екологічного планування (ЛЕП), як системи заходів, спрямованих на екологічно збалансовану організацію природокористування на територіях різного локального рівня організації довкілля. Цей принципово новий методологічний підхід реалізовано у комплексній розробці тестового ландшафтно-екологічного полігону екологічного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна та часткових об'єктах, які у різний час протягом двох десятиріч досліджувались чи проектувались здобувачем.

Максименко Н. В. розроблено теорію, методику, структуру і процедуру ЛЕП для прийняття рішень в інвайронментальному менеджменті територій локального рівня організації довкілля, на прикладі агроландшафтів, урболандшафтів, водогосподарських ландшафтів, територій і об'єктів екологічної мережі, лісництв і лісових господарств. Обґрунтовано необхідність і сутність здійснення процедури ЛЕП для оптимізації природокористування на локальному рівні. Розроблена синтезована карта напрямків оптимізації природокористування, що рекомендовані за результатами ЛЕП для територій різного ЛРОД, що можуть бути використані в інвайронментальному менеджменті територій. Розроблено три моделі, які виступають у якості відправних точок для інтеграції концепції екосистемних послуг (ЕП) і показників ЛЕП, що демонструють практичні напрямки реалізації ЕП на основі конкретних прикладних результатів ЛЕП. Реалізація ЛЕП передбачає обов'язковість виконання наступних етапів: інвентаризація природних умов і джерел забруднення; аналіз конфліктів природокористування; оцінка природного потенціалу і екологічних проблем; узагальнення та прогноз змін згідно цільової

концепції використання території; розробка оптимізаційних заходів для екологізації управління. На думку Н.В. Максименко загальним обмеженням використання ЛЕП для розробки УР з оптимізації природокористування певної території є бажання керівника організувати свою діяльність у відповідності до останніх наукових напрацювань. Але саме у цьому і є перевага використання ЛЕП в Україні, бо примусова екологізація управлінської діяльності, має менш оптимістичні перспективи.

Підводячи підсумки, можна констатувати, що застосування ландшафтного планування у якості планувальної основи для раціонального використання території України допоможе у вирішенні завдань збалансованого (сталого) розвитку регіонів України. Є надія, що здійсненню цієї місії сприятиме щойно прийнятий закон «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» № 554-IX (2020), який встановлює правові основи для створення, функціонування і розвитку національної інфраструктури геопросторових даних – Геокадастр і вводиться в дію з 1 січня 2021 року.

Список використаних джерел

1. Багров М. В., Руденко Л. Г., Черваньов І. Г. Статус, місія і перспектива географії : про сучасні підвалини давньої науки. Укр. геогр. журн. 2010. № 2. С. 5-13.
2. Гудзевич А. В. Просторово-часова організація сучасних ландшафтів: теорія і практика: монографія. Вінниця: Віндрук, 2012. 232 с.
3. Ландшафтне планування в Україні / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, О. Г. Голубцов та ін.; під ред. Л. Г. Руденка. К.: Реферат, 2014. 144 с.
4. Landscape planning with ecosystem services – theories and methods for application in Europe, edited by C. von Haaren, A. A. Lovett, and C. Albert, Dordrecht, The Netherlands, Springer Nature, 2019, Landscape Series 24, 506 pp.
5. Максименко Н.В. Ландшафтно-екологічне планування в інвайронментальному менеджменті територій локального рівня організації довкілля : дис...д.г.н.. Харків, 2018. 454 с.
6. Удовиченко В.В. Конструктивно-географічні засади регіонального ландшафтного планування: теорія, методологія, практика (на прикладі Лівобережної полісько-лісостепової частини території України: дис...д.г.н. Київ, 2018. 563 с.